

מבוא

מרדכי נאור

ב-9 במרס 1953 פורסמה ביומון הארץ ידיעה, לפיה מדינת ישראל תהיה מוכנה להעמיד 200 אלף חיילים לצד ארצות הברית, אם זו תיכנס לעימות צבאי עם ברית המועצות. למרות שהידיעה הוכחשה נמרצות בישראל, התייחסו אליה שני העתונים הקומוניסטיים שהופיעו באותה עת בארץ - קול העם (בעברית) ואל-אתיחאד (בערבית) ופרסמו מאמרי מערכת חריפים במיוחד נגד ממשלת ישראל. בתגובה החליט שר הפנים להפעיל את סמכותו, והורה לסגור את שני העתונים, בנימוק שהפרסומים "מסכנים את שלום הציבור".

שני העתונים עתרו לבג"ץ, ובמשך חודשים, במהלך שנת 1953 קיים בג"ץ דיונים בעתירות, עד שב-16 באוקטובר 1953 ביטל הרכב של שלושה שופטים את החלטת שר הפנים.

"בג"ץ קול העם" משמש מאז ועד היום נקודת-ציון בנושא הופש הביטוי והעתונות בישראל. עם התקרב יום השנה ה-50 לתחילת התגלגלותה של הפרשה, אנו מביאים שני פרקים בנושא - בפתח החוברת. הראשון הוא פסק הדין המלא, שנכתב על ידי שופט בית המשפט העליון דאז, ד"ר שמעון אגרנט, והשני - מאמר פרשנות על פסק הדין, פרי עטו של אהרן ברק, נשיא בית המשפט העליון כיום. חוברת קשר הנוכחית מוקדשת לשורה של נושאים - עדכניים ומן העבר. יתיאל לימור ואינס גבל בדקו את השפעתם של "ברוני התקשורת" ובעלי הון השולטים באמצעי התקשורת על המתפרסם בהם. הם עשו זאת באמצעות בדיקה של תכני שני עתוני נוער היוצאים לאור מטעם הקונצרנים של ידיעות אחרונות ומעריב, ההנחה המקובלת היא, בארץ ובעולם, שבעלות-צולבת של עתונים ואמצעי תקשורת מביאה להעדפת גורמים ואמצעי תקשורת "מקורבים". באופן מפתיע למדי, לא נמצא מתאם בין המתפרסם בעתונים אלה לבין חברות של אותם קונצרנים.

גיורא גולדברג ערך מחקר מקיף על תכנים ציוניים ופוסט-ציוניים ביומון הארץ. לשם כך הוא סקר וסרק את גיליונות העתון שהופיעו מדי שנה מאז 1949 - לפני יום העצמאות ומיד לאחריו (בשנות המדינה הראשונות הופיעו עתונים גם ביום העצמאות) ובדק את תוכנם של מאמרי המערכת במשך 53 שנה (עד 2002). מן המחקר עולה כי החל משנות ה-80 ואילך, התכנים הציוניים פינו יותר ויותר את מקומם לתכנים "פוסט-ציוניים", אם כי לא לגמרי.

"בין 'מובלעת תרבותית' ל'מובלעת וירטואלית'", פרי עטם של אורלי צרפתי ורות בלייס, מביא את החוקר והמתעניין בתקשורת בת זמננו אל התמודדותה של התברה החרדית לפלגותיה עם אמצעי התקשורת המיוחד הזה ששטף את העולם - האינטרנט. מן המאמר עולה כי בעוד שרוב הקבוצות החרדיות מנסות בכל דרך להרחיק את אנשיהן, ובעיקר את הילדים ובני הנוער מהאינטרנט, ישנן קבוצות - גדולות וקטנות - המנסות להפיק ממנו את המירב לצרכיהן ולאופיין. בעיר ניו יורק הופיעו בזמנים שונים שני עתונים שונים לחלוטין זה מזה: מאז שלהי המאה ה-19 ועד שנות ה-80 של המאה העשרים

ראה אור בעיר זו העתון היידי הגדול והגפוף ביותר מאז ומתמיד - הפארווערטס. אהוד מנור חקר את עמדותיו החברתיות והפוליטיות המיוחדות של עורכו, אייב קאהאן, שעמד בראשו כמעט 50 שנה, עד יומו האחרון (בגיל 91, בשנת 1951). ועוד בניו יורק, בשנות ה-80 של המאה הקודמת - ראה בה אור גרבה, עתון ערבי-פלסטיני, שהרבה לכתוב על ישראל היהודית בנעימה שלילית, עד שכינהו, על משקל השבועון הניו יורקי בשפה העברית ישראל שלנו - "ישראל לא שלנו".

אני תרמתי לחוברת זו של קשר פרק נוסף בקורות העתונות הישראלית - והפעם על העתונות בתקופת מלחמת העולם השנייה. זו היתה תקופה קשה לעתונות, לעתונים השונים ולעתונאים - בין השאר בשל מחסור המור בנייר והגבלות מעיקות של הצנזורה הבריטית - ואליהם הצטרפה גם הבעייתיות של סיקור אימי השואה, נושא שלא עזב את העתונות דאו עד ימינו.

לימים רחוקים יותר של העתונות העברית לוקחים אותנו שלושה מאמרים העוסקים בעתוני המאה ה-19. אלה באואר מספרת על מאמציו הבלתי נלאים של נחום סוקולוב בשנת 1886 להפוך את שבועונו, הצפירה, ליומון, ואילו גרעון קוץ מתאר מצב כמעט הפוך: איך ניסה המשורר י.ל. גורדון, באותה שנה עצמה, לעכב את הפיכת השבועון המליץ, שהוא שימש כעורכו בפועל, ליומון. המעניין הוא שגם הצפירה וגם המליץ הפכו ליומונים באותה שנה, בהבדל של כמה חודשים זה מזה. מאמר שלישי, פרי עטה של עירית נחמני, עומד על מקום הכתבות המזדמנות - קורספונדנציות בלשון העת ההיא - בעתונים העבריים של המאה ה-19. כך, למשל, בשבועון העברי הראשון, המגיד, נתבקשו הכותבים לכתוב רק ברוח חיובית. הם גם נתבעו - ודבר זה לא איבד מחשיבותו גם כיום - לכתוב רק את האמת.

שני המאמרים האחרונים בחוברת עוסקים בעתונות המוקדשת לילדים. עדינה בר-אל, שכבר תרמה לקשר מפרי מחקריה על עתונות הילדים היהודית בפולין שבין שתי מלחמות העולם, מספרת על עתון ילדים ייחודי שערך הסופר והמתחך ינוש קורצ'ק, שאותו כתבו באופן כמעט בלעדי הילדים עצמם. מאיר חזן מפנה את הזרקור לעתוני הילדים של ימי מלחמת העצמאות, משלהי 1947 עד אביב 1949, והוא מביא מכתבי ילדים דאו על המלחמה והחיים בעורף, ואת שיקוליהם של המבוגרים שכתבו בעתונים אלה וערכו אותם בחינוכו התקשורת של "הדור הראשון לגאולה".

כמקובל אצלנו, מסיים את החוברת מדור ביקורת ספרים. בכוננתו להקדיש את קשר 33, שיופיע במאי 2003 לנושא המלווה את העתונות והתקשורת היהודית משלביה המוקדמים - שנאת היהודים והאנטישמיות. המערכת תשמח לקבל הצעות למאמרים בנושא זה, לא רק בתחום העתונות, אלא גם בכל הקשור לספרים, מחזות, סרטי קולנוע, טלוויזיה, אינטרנט ועוד - בישראל ובעולם היהודי.